

monograf

Edebiyat Eleştirisi Dergisi

ISSN 2148-3442

2018/9: (86-95)

Uruguaylı yazar, eleştirmen ve akademisyen Ángel Rama (1926-1983), Latin Amerika'nın en önemli edebiyat eleştirmenlerinden biri olarak anılır. Aralarında Rubén Darío, José Martí, José María Arguedas, Juan Carlos Onetti, Gabriel Garcia Márquez ve Mario Vargas Llosa'nın da olduğu pek çok Latin Amerikalı yazar hakkında eserleri bulunmaktadır. Latin Amerika modernleşmesi (*modernismo*) üzerine çalışmış ve Universidad de la República'da (Uruguay Devlet Üniversitesi) İspanyolca edebiyatlar konusunda ders vermiştir.

En önemli eseri olarak kabul edilen, Latin Amerika'daki edebiyat odaklı kültür aşımını (*transculturación*) anlattığı *Transculturación narrativa en América Latina*'da (*Latin Amerika'da Anlatısal Kültür Aşımı*) Kübalı antropolog Fernando Ortiz'in birleşen ve kesişen kültürleri anlamak için geliştirdiği kültür aşımı kavramını Latin Amerika kültürlerine uyarlamış, bu kültürler arasındaki etkileşimi incelemiştir. Bu kavramı kullanarak bazı Latin Amerikalı yazarların hem popüler ve yerel kültür öğelerinden hem de Avrupa ve Amerika'daki avangart edebi tekniklerden aynı anda yararlandıklarını açıklamaya girişir. Rama, Perulu romancı ve antropolog José María Arguedas'ın *Los Ríos Profundos* (*Derin Nehirler*) adlı romanının bu kavramı en iyi örneklendiren eser olduğunu savunur. Öte yandan, Rama'nın kuramındaki Latin Amerika'nın kültürel bütünlüğü konusundaki gelecek ideali eleştirilmiş, kültür aşımının doğal bir sosyo-kültürel süreç olmadığı savunulmuştur. Rama'nın eserlerinin tarihi bağlamı içinde okunması gerektiğini savunan kültürel çalışmalar araştırmacıları da vardır. Rama'nın bu bağlamda geliştirdiği kavramlar postkolonyal çalışmalar ve Latin Amerika çalışmaları alanındaki tartışmanın referans metinlerindedir.

Latin Amerika modernizmi hakkındaki kitabı *Las máscaras democráticas del modernismo* (*Modernizmin Demokratik Maskeleri*) Latin Amerika edebiyatını anlamak için temel eserler arasında gösterilir. En önemli kavramsallaştırmalarından birinin yer aldığı *La Ciudad Letrada* (*Kültürlü Şehir*) ise yazarın ölümünden sonra yayımlanmıştır. Rama bu kitapta Amerika kıtasındaki edebiyatları şehir ve edebiyat ilişkisi bağlamında karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Venezüela'nın Ayacucho Kütüphanesi himayesindeki, İspanyolca ve Portekizce yazılan tüm metinlerin kurtarılması ve standardizasyonu konusundaki büyük bir yayıncılık projesine katılmıştır. Rama, *El Nacional* gazetesinde ve Venezüela'daki çeşitli gazete ve dergilerde düzenli olarak yazmıştır.

Ángel Rama Uruguay'da 1973 yılında gerçekleşen askeri darbenin ardından yaşamının kalan kısmını sürgünde geçirdi. 1983 yılında Kolombiya vatandaşlığına geçti. Aynı yıl Paris'ten Bogotá'ya gitmek için bindiği uçağının Madrid'de düşmesi sonucunda eşi Arjantinli sanat eleştirmeni Marta Traba, Meksikalı yazar Jorge Ibarguengoitia ve Perulu şair Manuel Scorza ile birlikte yaşamını yitirdi.

Yazarın "Edebiyat ve Sürgün" (Literature and Exile) adlı makalesi ilk olarak 1981 yılında *Review* adlı dergide "Founding the Latin American Literary Community" (Latin Amerika Edebiyat Topluluğunu Kurmak) üst başlığıyla İngilizce olarak yayımlanmıştır. Rama makalesinde Latin Amerika'daki darbe ve baskı dönemlerinde sürgüne gönderilen yazarlar arasındaki etkileşimin olanaklarını, değişen okur kitlelerini, yazarlarının büyük bölümü sürgün deneyimi yaşamış olan Latin Amerika edebiyatının sürgünden nasıl etkilendiğini anlamaya çalışmıştır. (ç.n.)

Edebiyat ve Sürgün*

Ángel Rama

Çeviren: Başak Bingöl Yüce**

Latin Amerika'nın çalkantılı siyasi tarihi (ki bu tarih bağımsızlık savaşlarının hemen ardından sivil zihniyetli aydın kesimle askeri güçlerin ya da siyasi yöneticilerin ve diktatörlerin karşılaşmasını da içeriyor) bu asrın ekonomik göçler gibi yeni etkenleriyle birleşince daha da karmaşıklaşarak bugüne kadar devam etmiştir. Söz konusu etkenleri siyasi sürgün tartışmasından ayrı tutmak yanıltıcı olur.

1. Diaspora Halkı

Kaliforniya ya da Teksas'a göç eden milyonlarca Meksikalı, Buenos Aires'i en kalabalık Paraguay şehri yapan çok sayıda Paraguaylı, Venezüela'ya yerleşen Dominikliler ya da Kolombiyalılar ve son dönemde dünyaya yayılan Şilililer, Arjantinliler ve Uruguaylılar yalnızca siyasetle ilgili olmayan, tarafsız görünen ekonomik sebeplerle bağlanamayacak bir göç olgusunun parçasıdır. Vakaların çoğunda asıl nedenin sert ve adaletsiz bir toplumsal yapıyı sürdürerek insanların yaşam imkânlarını sınırlayan ve onları on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da olduğu gibi bir dış göçe zorlayan siyasi baskı olduğu görülür.

Bu tür göçler, en iyi haliyle, hükümetlerin temel ihtiyaçları karşılamadaki yetersizliğini kanıtlar ve siyasetle ekonomi arasındaki bağı vurgular. 1930'dan sonra Latin Amerika'da büyük çaplı yerinden etmeler artış gösterdi: Bir yandan kontrol edilemez bir kentsel büyümeyle sonuçlanan ve birincil sebebi kırsal bölgelerdeki dünya çapında iş gücünün yeniden dağıtılmasından kaynaklanan fakirleş-

* Rama, Á. (1981). *Founding the Latin American Literary Community. Literature and Exile. Review: Literature and Arts of the Americas*. Vol. 15, 30, 335-342.

** Çevirmen. basakbingol@icloud.com

Çevirinin gönderim tarihi: 03/01/2018. Çevirinin kabul tarihi: 09/01/2018.

me olan iç göç, diğler yandan bu süreci şiddetlendiren, Latin Amerika içinde bir cazibe ve çekim merkezi olan Buenos Aires, São Paulo ve Meksiko'ya ya da Miami ve Los Angeles gibi Kuzey Amerika şehirlerine olan dış göçler.

Sürgün ve göçmen arasındaki bir bakıma elitist olan ayrım düzeltilmeli, özellikle on dokuzuncu yüzyıla ait kelimeler olan "kovma" ve hukuki terim "aforoz"u yeni, yabancı kökenli bir terimle, "sürgün"le yer değiştiren gizli anlamsal kaymadan dolayı. Sürgün artık anavatanından kovulan vatandaşa denmiyor -kovmak bir bakıma baskıcı rejimlerin uygulamayı bıraktığı kahramanca bir önlemin yerine zulümden, hapisten ya da ölümden kurtulmak için ya da çoğunlukla kendisine daha uygun şartlar sağlayan bir ülkede işini sürdürmek için (ki bu iş genelde sürgündeki kişinin kendi hükümetine karşı mücadelesini içeriyor) gönüllü olarak ülkesini terk edenler artık sürgün diye adlandırılıyor. Sürgünler arasında aydın kesimden insanlar yani siyasiler, profesyoneller ve yazarlar daha çok tanınsa da emekçiler, beyaz yakalı işçiler, öğrenciler, hatta iş adamları çoğunluğu oluşturuyor. Eğer çağdaş kitle göçünün derin kökenlerini sürgünün çağdaş gerçeklikleriyle birlikte düşünürsek, sürgün ve göç arasındaki keskin sınırların nasıl ortadan kalktığını da görürüz.

Sürgün yazarların sorunları ancak sürece bir bütün olarak baktığında anlaşılabilir: Çünkü artık soyutlanmış ilgi odakları olmayı bırakır, bütün insanlarla beraber yerinden edilen o geniş eğitimli insan tabakasının seçkin üyelerine dönüşürler. Hepsi birlikte, daha yüksek oranda insan hakları ve daha iyi iş, eğitim ve sosyal hareketlilik imkânlarının olduğu, yani insan haklarının daha iyi ifade edilebildiği ülke ve şehir arayışındaki, diasporadaki Latin Amerika halklarını oluşturur. Yazarlar da göçmenler gibi bu tür ideallere sadık kalarak söz konusu ilkelerin reddedildiği kendi ülkelerine sadakatsiz olur ve bunun için milli duygulara eşlik eden bir duygusallıkla sürekli kınanırlar. Bu kınamalara yanıt ise sürgünde yazdıkları eserler ve nihayet kendi ilkeleriyle ulusal gerçekleri örtüstürebildikleri zaman ülkelerine dönme niyetleridir.

José Martí, Tampadaki balıkçılara ve emekçilere Küba'nın bağımsızlığını destekleme çağrısı yaptığında, yurt dışında ulusal kültürü sürdürme ve ülkelerinden çok daha demokratik, sömürge olmayan bir yaşam deneyiminden yararlanan ortak kültürel ve siyasi

bir davaya adanmış aydınlarla göçmenleri birbirine bağlamak için bir işbirliği modeli de sunmuş oluyordu. Yani zor bir kültüraşımı sadece diasporanın genel özelliği değil, Los Angeles'ın varoşlarında yaşayan Meksikalı günlük işçiyle, Maracaibo ya da Caraca'sta yerleşmiş Kolombiyalı köylüyle ve Buenos Aires'teki Paraguayılıyla aynı sarsıcı toplumsal deneyimlere ve ani değişimlere maruz kalmış aydın bireyin de yaşadıklarıdır. ABD'de deneyimlenen modernleşme şoku daha etkili olabilir ama Avrupa ve Kuzey Amerika normlarına göre modernleşen Latin Amerika şehirlerine yerleşmek, geleneksel olarak yerlilerin etkisi altındaki bölgelerden gelen köylülerin yaşadığından pek de farklı bir deneyim değildir.

Daha iyi eğitilmiş, uyum sağlama konusunda daha yetkin ve daha evrensel bakış açısına sahip olsalar da, aydın kesim de (yukarıda belirtildiği gibi) kültür şoku ve kıtanın homojen bir birim olduğu inancının gölgesinde kalan kültürel çeşitliliğin keşfi bağlamlarında kültüraşımından etkilenir. And Dağları bölgesini Río de la Plata'dan¹ ya da Antiller'i kültürel açıdan etkili olan Meksika platosu bölgesinden ayıran açık kültürel farklılıklar vurgulanmalıdır. Aynı zamanda bütün söylevlere, uluslararası anlaşmalara ve resmi sanatsal değiş tokuşa rağmen Latin Amerika'daki farklı bölgeler arasında Avrupalıdan çok daha az iletişim olduğu kabul edilmelidir. Örneğin Arjantin'le Meksika arasında kültürel bir köprü yoktur: İki ülkenin de oldukça gelişmiş olan aydın kesimi bilindiği gibi içeriye doğru büyür ve sadece dışarıya, özellikle de Fransa ya da ABD'ye baktıklarında ortak bir zemin bulurlar. Jorge Luis Borges ve Octavio Paz gibi edebiyatçıların Latin Amerika'nın kalan kısmı konusunda bir farkındalık içermeyen itibarlı entelektüel kariyerleri olmuştur: Eksenleri Avrupa karşısında ulusal kültürleridir. Bu nedenle son dönemde, daha önce temas etmedikleri bölgelere -*mestizo* ve *mulattoların*² Amerika'sına- yerleşen Arjantinli sürgünler Avrupalıların Doğuda karşılaştığına benzer egzotik gerçekler keşfetmektedir.

¹ Güney Amerika'da bulunan Paraná ve Uruguay nehirlerinin beraber oluşturduğu nehir ağzına denir. İspanyolcada Gümüş Nehir anlamına gelmektedir. Uruguay'ın başkenti Montevideo ile Arjantin'in başkenti Buenos Aires'in arasındadır. (ç.n.)

² *Mestizo*, melez, iki ayrı ırktan olan anlamına gelir. Latin Amerika'da karma bir ırksal ve etnik soydan gelen özellikle Amerikan yerlisi ve Avrupa kökenli kişiler için kullanılır. *Mulatto* ise ebeveynin biri siyahi diğeri beyaz olan kişiler için kullanılır. (ç.n.)

Goulart rejimi askeri darbeyle devriline (1964) Latin Amerika ülkelerine dağılan Brezilyalı aydınlar da benzer bir deneyim yaşadılar, ki bu şimdi ülkelere döndükleri için yararlı sonuçlar doğurmayı vad ediyor. Bu aydınlar, sadece siyasi tuhaflıklarıyla değil kültürel yöntemleriyle de İspanyolca konuşulan Amerika'yı "keşfettiler": Mario Pedroza Şili'de, Ferreira Gullar Buenos Aires'te, Darcy Ribeiro Montevideoda ve Francisco Juliao Meksikoda, hepsi, bilinmeyen kültürlerinin elçisi ve ötekilerin tanıdık ama yine de uzak ülkelerinin tahlilcisi oldular. Darcy Ribeiro'nun *As Américas e A Civilização (Amerikalılar ve Medeniyet)* adlı kitabı gibi yaratıcı ve zekâ ürünü bir eser o uzun sürgün yılları olmasa yazılamazdı. Buna son yıllarda Güney Konisi'nden Brezilya'ya yerleşen büyük profesyonel bir kesimi de eklersek, son iki yüzyıldır ilk kez Latin Amerika kültürünün iki büyük yarı küresi arasındaki geleneksel iletişimsizliğin ortadan kalktığını söyleyebiliriz. Bu bana göre çok önemli bir olaydır.

2. Latin Amerika'ya Makroyapısal Bir Bakış

Yukarıda söylenenler entelektüel sürgüne ilişkin öne sürdüğüm paradoksal bir gerçeği de doğruluyor: aslında Latin Amerika'daki bu kültürel değiş tokuş ve birleşmenin hızlanmasını diktatörlere borçluyuz, bu idealler kâğıt üzerinde hep kabul edilmiş ancak nadiren hayata geçirilmişti. Normal şartlar altında mümkün olmayacak düzeyde bölgeler arası temaslar kuruldu, bu sadece bilgi değiş tokuşuna değil, bereketli ve öngörülemeyen sonuçlar doğuracak bir kültürel buluşmaya da olanak sağladı. Bu bağlar sonuçta daha iyi bilgilendirilmiş ve biçimlendirilmiş bir bakış açısının ortaya çıkmasına yardımcı etti; aynı zamanda küresel yorumlamaya dayalı ortak girişimlere de yol açtı. Süreç, Latin Amerika'da toplum bilimlerinin güçlü bir şekilde gelişmesinde zaten belirgindi ancak şimdi başka entelektüel grupları da içeriyordu, bu da bölge hakkında genel bir eleştirel söylemin gelişimini güçlendirdi.

Dahası, önceki on yılların genelleştirici bakış açısının aksine Paris, Londra ve New York'ta kök salan, tehlikeli şekilde sistemli olan ve aslen Latin Amerikalılarca kullanılan bu yeni söylem Latin Amerika'nın içinden işlemeye başlamış ve (hepsinden öte Meksikoda

ama Caracas ve Havanâda da) şaşırtıcı sonuçlar doğurmuştu, çünkü öngörülebilir siyasi ve toplumsal tartışmacılığı ve kapsayıcılığı daha önce çoğunlukla eksik olan özenli metodolojiyi ve sağlam belgelemeyi dışarıda bırakmıyordu.

Ulusal ya da bölgesel bölümlendirme daha iyi tanımlanmış kapsamlı bir tasavvura bıraktı yerini. Belli ki, bu sadece bazı şehirlerdeki sürgün yazar öbeklerinden kaynaklanmıyordu ama onların uyguladığı bilim dallarındaki gelişmelerden, bugün ekonomiden dilbilime kadar uzanan çeşitli alanların özelliği olan makroyapısal ve evrensel bir görüş açısından da faydalanan gelişmelerden doğuyordu.

Odaktaki bu değişikliğin edebiyata da hem yaratıcı eserlerde hem de eleştirel çalışmalarda yansımaları oldu. Yazarlar ve eleştirmenler Latin Amerika'da zamanın devasa genişliğini mekânın genişliğiyle uyumlu hale getirmeye giriştiler: Bu iddialı girişimde, eski edebiyata hâkim olan yaygın olaylar konusundaki takıntı, sadece geçmiş romantik tarihçilerin çizdiği belirgin çizgilerle tekrar yakalama değil aynı zamanda geçmiş ve şimdiki anlamlı bir söylemle biçimlendirme gibi kapsamlı bir amaca bıraktı yerini. Geçmiş, edebiyatımızda yeniden ortaya çıktı - sömürge dönemi, hatta daha öncesi, yerli kültürler ve elbette olguların yabancılığından çok, onları kalıplara yerleştiren karmaşık ilişkilere odaklanan eserlerde görülen o canlı on dokuzuncu yüzyılımız: Augusto Roa Bastos'un *Yüce Ben'i* (*Yo, el Supremo*), Carlos Fuentes'in *Terra Nostra'sı*, Ernesto Cardenal'in *Şüpheli Boğaz'ı* (*El estrecho dudosa*) ya da Gabriel García Márquez'in *Yüzyıllık Yalnızlık'ı* bu eğilimin dönüm noktalarıydı. Öteki yazarlar için zamanın enginliğiyle uğraşmak yeterli değildi, o nedenle aynı derecede uçsuz bucaksız olan Latin Amerika mekânını da anlatmaya giriştiler. Eduardo Galeano'nun *Latin Amerika'nın Kesik Damarları* gibi sosyolojik edebi denemeler yol gösterdi. Son döneme ait bir romanın adı da manidar: *Homérica Latina* (*Latin Homeros*). Benzerlikleri ve farklılıkları aramaktan çok, ki bu Alfonso Reyes'ten Ezequiel Martínez Estrada'ya kadar bir kuşak denemeciyi harekete geçirmişti, şu anda gördüğümüz şey bize bir kıtanın işleyişini açıklayabilecek ve ona uygun bir geleceği yansıtacak makroyapı için bir arayış. Pedro Orgamvide, Abel Posse ve Luis Britto García bu yapının farklı modellerini önerdiler.

3. Yazar ve Okurları

Temel sorun yazar ve okurları arasındaki ilişkide yatar. Sürgün gerçekleştiğinde, bir yazar bu ilişkinin yazardan okura doğru tek yönde işlemediğini, alıcı ile vericinin birbirini beslediğini, aynı düşünce çerçevesi ve süregelen bir iletişim içinde aynı kültürel çabayı paylaştığını fark ederek çoğunlukla şaşkınlığa uğrar.

Artık durum değişmiştir. Sürgün yazar üç olası okur kitlesi içinde işlev görmektedir: Geçici olarak yerleştiği ülkenin ya da kültürün okur kitlesi, diktatoryal kısıtlamalara karşın iletişimi sürdürmeye çalıştığı ülkesindeki okurlar ve diasporadaki halkın yani hemşehrilerinin oluşturduğu okur kitlesi, ki bu kitlenin içinde artık yazar muhtemelen bir kültürel gettodaymış gibi çalışacaktır. Tek bir okur kitlesini seçmek mümkün olsa da bu farklı kitlelerin hepsine ulaşmaya çalışan yazarlar çok daha fazladır: Konular bağlamında yukarıda incelediğimiz makroyapıya doğru giden ve şimdi yazarın eserine, tam da doğumunu etkilediği için, daha içkin olan eğilimin diğer bir örneği. Eğer edebi eserleri oluşturan yüksek düzeydeki kültürel, anlamsal ve dilbilimsel karmaşıklık göz önüne alınırsa, yazarın çatışmalı niyetlerin, hatta çelişkilerin yol ağzında olduğu kolayca görülür. Çelişkili bir biçimde bu durum, dili yabancı olan bir yere yerleşmekten önce kendi dilinin konuşulduğu bir ülkeye taşınmak zorunda kaldığında daha yoğun olabilir, çünkü ilkinde fark o kadar güçlüdür ki ya ana dilini terk edebilir ya da tamamen kendi kültürel kökenlerine dönebilir; bu daha sık rastlanandır. Ya Conrad olabilir ya da Kavafis. Julio Cortázar'ın Paris'teki uzun gönüllü sürgünü (Arjantin'in dilinden bile daha çok) Buenos Aires'in diline öyle bütünüyle yoğunlaşmasına neden olmuştu ki, bütün karakterleri kökenleri ne olursa olsun *porteño*³ şivesini konuşurken adeta dilsel olarak türdeştir.

Bu, dilin derinliklerinde çalışan şair için zor bir durumdur. "Otomobil"i "araba"yla değiştirme meselesi değildir, daha çok kelimelerin taşıdığı duygusal yük meselesidir, bir kültürün canlı varlıklar olarak onlara verdiği zengin bir anlam çokluğu - çok yönlü, muğlak, gizemli, bazen aldatıcı, bizi bir anda ürkütme yetisine sahip.

³ Liman şehirlerinde yaşayanlar için kullanılır. Özellikle Buenos Aires'te yaşayanlara verilen addır. (ç.n.)

“Aduana lingüística,” dilin gümrük dairesi, Alfonso Reyes’in Amerika kıtasının çeşitli bölgelerinde erotik ve müstehcen dil kullanımını karşılaştırdığı kitabına verdiği addır. İspanyolca konuşan hangi insan hakaretin, aşkın ve tüm bedeninin yanıp tutuştuğu bu gizli kelimelerin gücünden habersizdir ki? Nasıl olur da bu kelimeler başka bir dil topluluğunda plastik saatler gibi eriyip artık zamanı göstermez olurlar? Nasıl olur da o öteki dil topluluğunun kendine özgü kalıpları duygularımızı ifade etmekte güçsüz kalır? Kelimelere olan budur ve yazar da kelimelerle kurar eserini. Bu dilsel olgu ancak kültürel olarak nitelenebilecek bir başka dilsel olgunun parçasıdır, çünkü Amerika kıtasının İspanyolca konuşulan her bölgesi kaçınılmaz olarak diline de yansıyan özel kültürel normlara karşılık gelir.

Bunlar aşılmaz değerdir ama iletişime ket vuran engellerdir. Sürgün yazarı bir kültürün geçici misafiri konumuna sokarlar. Yazara rastlantı sonucu benimsediği topluluktan çok kendi ülkesinin topluluğuyla bağlantılı olma hakkı verilir. Burada kıskançlık ve yabancı düşmanlığından bahsetmeyeceğim, ki nezaketin ve temkinin kabul etmemize izin verdiği kadar çok daha yaygın olan iki beladır. Yazarın diğer iki okur kitlesiyle diyalogu kalır geriye: Ülkesindeki kitle, ki esaret altındadır ve sözlerini hemen hemen hiç duymaz, ve diasporadakiler, ki bu onun en verimli ve iletişimiyle en çok ilgili olan okur kitlesidir. Bu kitle yazarla aynı şartlar altında yaşar: Sürgün, sıra özlemi, dönüş umudu ve çocuklar konusundaki kaygı, çünkü çocuklar doğal olarak yaşadıkları yeni toplumun bir parçası oldukça geçmişle bağlarını koparmaya başlamışlardır. Bu iki okur kitlesine ilişkin yazar geçmiş deneyimlerimizden aşına olduğumuz bir rol üstlenir: Kültürel mirasın koruyucusu ve destekçisi, bu mirasın yaşamasını ve gelişmesini sağlayabilecek siyasi çözümlerin yorumcusu.

4. Kültürel Mirasın Bekçileri

Diktatörlüklerin en kötücül özelliklerinden biri anti-entelektüalizmdir. Askeri yönetim yazarları, ülkenin siyasi yapısını, değiştirmeye çalışılan toplumsal karışıklığın sorumlusu olarak görmüştür. Abartılmış olsa da bu suçlamada bir gerçek payı da vardır. Temel sorunları değerlendirebilecek aydınlar arasındaki demokratik düşünce

alışverişi, modernleştirici ve yer yer devrim niteliğinde dönüşüm çağırısı yaparak Latin Amerika'nın çeşitli ülkelerindeki eski yapıların sorgulanmasını sağladı. Ordu, asıl tehlikenin işçilerden değil, üniversitelerden ve entelektüel dergilerden geldiğini gördü. Üniversiteleri dağıtarak, yayınevlerini kapatarak, aydınlara işkence ederek ve zararsız da olsa kültürel yaşamı normale döndürebilecek her türlü etkinliği yasaklayarak bu tehlikeye cevap verdi. Guatemaladan Uruguay'a kendi ülkelerinde kalan aydınlar susturuldu ve kültürel diyaloga katkı sağlayabilecek dışarıdan gelen hiçbir şeye izin verilmedi.

Askeri yönetim okullarda ve akademide hitabete dayalı resmi bir düzen kurdu. Kültürel hayat tamamen askıya alındı: Ekonomik fakirleşmeyle bu durum daha da kötüleşti. Askeri yönetim, entelektüel bağımsızlığın değerlerine tamamen karşı olan katı bir değerler dizisi dayattı. Böylece, içeride sürgünde olan yazarların sahip olmadığı özgürlüklerden yararlanan ülke dışındaki sürgün yazar, tehlike altındaki kültürün bekçisi ve savunucusu olmak durumunda kaldı. Aslında sürgündeki yazarların büyük çoğunluğu ulusal kültürel gelenek içinde çalıştılar (bu da yeni bir tür ulusalcılık için sağlıklı bir işaretti), ülkelerinin kültürünün yaratıcı değerlerini yeniden canlandırmaya uğraştılar ve aynı zamanda bu kültürün ülkülerini, itirazlarını, hatta garezlerini sürdürdüler.

Bu eğilim, bir topluluğun deneyimlediği büyük kargaşanın nedenlerini, o kargaşalar geçici olarak ya da tamamen bittiğinde araştırma ve ifade etme konusundaki özel yetisiyle en çok edebiyatta güçlüydü. O anda edebiyat halkın, bu durumda diaspora halkının, taleplerine cevap veriyor gibi görünüyordu. Latin Amerika büyük toplumsal karışıklıklardan sonra bu edebi patlamaları tekrar tekrar gördü: Meksika Devrimi'nden büyüyen edebiyat, Kolombiyada Rojas Pinilla'nın "barış"ıyla başlayan şiddet edebiyatı, Venezüela'da 1968'den beri süren tanıklık edebiyatı. Eylemin sadece sloganlara yer bıraktığı dönemin ardından düşüncenin, açıklamanın, çekilen acıların hatıra ve tanıklıklarının edebiyata çevrildiği dönem geldi. Zaman zaman yürek paralayan çılgınlara benzeyen bu eserlerin üzerinde Edmond Dantès'in hayaletinin gezindiği doğrudur. Ama bu eserlerde bir topluluk kendisiyle hesaplaşmaktadır.

Mağlupların edebiyatıdır bu. Bir zamanlar yenilgilerimizin zaferlerimizden daha dokunaklı eserlere ilham verdiği gözlemlenmiş-

ti, bunun nedeni belki de daha kuvvetli bir çaba gerektirdiklerinden bu eserlerin edebiyatın sınırlarına ulaşmış olmasıydı. Mağlupların edebiyatı her zaman bir feragat işareti demek değildir, daha çok düşünmek için verilen bir moladır. Yazarın bakış açısı geçmiş olayları tutarlı bir bütün olarak görmeye ve yorumlamaya imkân veren bu kısa ama gerekli soluklanmadan kazanç sağlar. Sanatsal ve düşünsel bakımdan, böyle bir tefekkür dönemi önceki dönemin savaşçılığından çok daha yararlı olabilir. İspanyol edebi dilinin kurucusu *Cid Destanı* sürgüne gidenlerin terk ettikleri evlere son bir kez bakmak için “gözlerinden yaşlar akarak” dönmeleriyle başlar. *Cid* sürgününün ve aynı zamanda sılaya dönüş umudunun şiiiridir. Sürgündeki Latin Amerikalı yazarlar da bu uzun ve sancılı şiiri yazmaktadır. Bir yandan da ulusal bir geçmiş konusundaki saplantılarını paylaşarak geleceğin Latin Amerika edebiyat topluluğunu kurmaktadırlar.